

A TUDOMÁNYOS KOMMUNIKÁCIÓ INTERKULTURÁLIS KIHÍVÁSAI A XXI. SZÁZADBAN

Az utóbbi évtizedekben a szakmai-szervezeti kommunikáció és az ehhez kapcsolódó kommunikációmenedzsment a vállalati tevékenységek egyik fontos alkotóelemévé vált. A tanulmány ezen ismervek mentén vizsgálja a tudományos kommunikációt, mivel meghatározott szakmai szervezetekhez és kultúrákhoz kötődik, és a résztvevők száma, a kommunikáció különböző módjai és műfajai miatt mind a kommunikációs folyamat szervezői, mind a résztvevők részéről tervezést és ellenőrzést igényel. A nemzeti, szervezeti, szakmai és tudományterületi kultúrák sokszínűsége olyan interkulturális tudományos kompetenciák elsajátítását és használatát teszi szükségessé, amelyek az utóbbi évtizedekben folyamatosan jelennek meg a nemzetközi tudományos életben. Bizonyos nyelvpárok viszonylatában végzett interkulturális retorikai elemzések eredményeit és módszereit alapul véve a magyar tudományos élet néhány mennyiségi és minőségi jellemzőjét tárták fel. Ezek alapján további kutatásokra, valamint a kutatói utánpótlás ilyen jellegű szakmai felkészítésére van szükség.

Kulcsszavak: szakmai közösség, kommunikációmenedzsment, interkulturális retorika, interkulturális tudományos kompetencia

A tudományos életben résztvevők tevékenysége az utóbbi néhány évtizedben egyre több figyelmet kap a különböző kutatásokban. A nemzetközi szakirodalomban az elmúlt 15-20 évben több tanulmány is született ebben a témakörben, melyek elsődlegesen a tudományos nyelvre és a tudományos közlemények formai-tartalmi elemeire koncentrálnak. A növekvő érdeklődés háttérében az a jelenség áll, hogy világszerte nagymértékben növekszik a kutatók (és így az eredményeiket publikálók) száma: a tudományos kommunikációs műfajok kutatását megalapozó Swales (1990) szerint a világon eddig élt kutatók megközelítőleg fele napjainkban aktív. Más kutatók úgy vélik, hogy a tudomány fejlődése exponenciális, azaz 10-15 évenként megkétszereződik, ezért közelebb állunk a valósághoz, ha az előbb említett arányt 90 százalék körüli-re becsüljük (Csermely et al., 1999). Mindezek eredményeképp elkerülhetetlenné vált a nemzetközi tudományos élet kommunikációjának standardizálása az egyes tudományterületeken (folyóiratokban vagy kiadványokban), a minőségbiztosítás elveinek bevezetése és gyakorlása a tartalmi-formai, valamint a nyelvi-stiláris elemek területén.

Ilyen jellegű útmutatók korábban az angol anyanyelvű szerzőkre koncentráltak, az ő tudományos szocializálódásukra alapoztak. Az utóbbi évtizedekben egyre több nem angol anyanyelvű kutató kapcsolódott be a nemzetközi tudományos életbe, és ez az eltolódás szükségszerűen új szempontok bevonását is magával hozta. Nemcsak a tudományban, hanem a gazdaság számos területén is olyan változások történnek, amelyek az angol nyelv elterjedését, vagy egyes területeken általánossá válását segítik elő. Az angol nemzetközivé válása azt eredményezi, hogy az angolt második vagy idegen nyelvként beszélők száma egyre nagyobb arányban haladja meg az angol anyanyelvűekét (Crystal, 1997).

Míg az 1980-as évek elején a tudományos folyóiratokban közölt tanulmányok körülbelül 70 százaléka született angol nyelven (Crystal, 1997), addig ez az arány az

ezredfordulón egyes tudományterületeken már elérte a 90 százalékot (Warschauer, 2000). A legtöbb nívós folyóirat amerikai egyetemekhez és kiadókhöz kötődik, ezért a szerkesztők az ott megszokott publikációs és érvelési normák követését várják el.

Mivel a tudomány nyelve egyre inkább az angol, az új lingua franca számtalan kihívást rejt magában az angolt nem anyanyelvként beszélők számára, ha a nemzetközi tudományos életbe szeretnének bekapcsolódni. A nem angol anyanyelvű kutatóknak nehéz feladatuk van: „amerikaiul kell beilleszkedniük a világ tudományába” (Marx, 1999, p. 31.). Ez nem kizárólag az angol magas szintű ismeretét jelenti, hanem a gondolkodási-érvelési mód követését is. Ennek hiányában „a tudós társadalom két részre fog szakadni: angol anyanyelvű elit tudósokra és nem angol anyanyelvű másodrangú tudósokra” (Michelberger, 1999, p. 23.). A két rész között nem kizárólag az angol nyelv ismerete lesz a döntő, hanem mindazon normák készségi szintű használata, amelyek az angolszász (elsősorban amerikai) tudományos kommunikációt jellemzik.

A leggyakoribb műfajjal, a tudományos közlemény-nyel kapcsolatban számtalan tanulmány született. Ezek nagy részét angol anyanyelvűek készítették, és különféle szemantikai, grammatikai, lexikai és pragmatikai jellemzőket vizsgáltak, mint például a közlemények szerkezetét, az igeidők, segédigék használatát, vagy a hivatkozások szerepét. A nem angol anyanyelvű kutatók által írt publikációk vizsgálatával egy új terület, a kontrasztív retorikai elemzés jelent meg, amely jelentősen bővítette a vizsgált jelenségek körét. Jelen tanulmány is ebbe az irányvonalba illeszkedik, mivel a magyar kutatók tudományos kommunikációjának néhány sajátosságát mutatja be. Ezek az eredmények rávilágítanak a magyar tudományos kommunikáció bizonyos jellemzőire, a magyar anyanyelvű szerzők angol nyelvű írásain keresztül pedig a nemzetközi tudományos életben történő szereplés esélyeire. Az eredmények elsősorban az oktatással kapcsolatban hasznosít-

hatók, mert a nemzetköziesítési törekvések miatt egyre növekvő számban vesznek részt eltérő nyelvű és kultúrájú hallgatók a felsőoktatásban, akiknek nem kizárólag a szakmai ismereteket, hanem a tudományos kommunikációs készségeket is el kell sajátítaniuk. Ez utóbbi folyamat az egyes nemzeti kultúrák jellemzői miatt sok kihívást jelenthet oktatóknak és hallgatóknak egyaránt.

A tudományos kommunikáció jellemzői

Kommunikációs folyamatok leírása kizárólag a kontextus figyelembevételével történhet. Így van ez a tudományos kommunikáció esetében is, ahol a kontextust a tudományos közösség, a használt kód (nyelv) és annak jellege (írásbeli vagy szóbeli kommunikáció), a műfaj, valamint a kommunikátor és a befogadó kulturális háttere jelenti. Az alábbiakban ezek áttekintése következik.

A tudományos közösség mint szervezet

Habár a kommunikáció stratégiai megtervezése és irányítása elsősorban a vállalati kommunikációhoz kötődik (vö. Borgulya, 2010), általánosságban minden olyan szervezetre alkalmazható, amely a működéséhez szükséges információkat és a tagokkal történő kapcsolattartást a szervezet céljaihoz, igényeihez, méretéhez és a tagok számára igazított kommunikációs csatornán, az ezeknek az elvárásoknak legjobban megfelelő kommunikációs eszközök, módok és műfajok használatával végzi. „A szervezetek olyan szociális képződmények, amelyeket emberek azért hoznak létre, hogy együtt valamilyen célt valósítsanak meg, problémákat oldjanak meg, szükségleteket elégítsenek ki” (Borgulya — Somogyvári, 2009, p. 85.). E meghatározás mentén láthatjuk, hogy a nemzetközi tudományos közösség is felfogható szervezetnek, hiszen a közös cél a tudományos eredmények népszerűsítése, ezzel a társadalmi-gazdasági-technológiai fejlődés elősegítése. A problémákat az egyes kutatási célok foglalják magukban, mivel többnyire valamilyen új jelenség, vagy egy régebbiről ismert jelenség újszerű elemzését, vizsgálatát tartalmazzák. A tudományos kutatásokhoz kapcsolódó szükségleteket három nézőpontból közelíthetjük meg: a) a társadalom elvárásai a kutatók irányában azzal kapcsolatosan, hogy a közpénzből vagy egyéb forrásból finanszírozott, többségében állami fenntartású intézményekben folyó kutatások eredményei járuljanak hozzá a társadalmi-gazdasági problémák megoldásához vagy megelőzéséhez, b) az egyes kutatóintézetek, egyetemek elvárásai alkalmazottaik irányában azzal kapcsolatosan, hogy egyrészt teljesítsék a munkakörükhöz kapcsolódóan elvárt tudományos kritériumokat, másrészt ennek segítségével növeljék az adott intézmény láthatóságát, és c) maguk a kutatók azon szükséglete, hogy nevüket és kutatási eredményeiket ismertté tegyék, illetve ennek révén szakmai előmenetelüket biztosíthassák.

A tudományos közösségek a szervezetek egyéb jellemzőinek is megfelelnek (Borgulya – Somogyvári, 2009, p. 85. nyomán): a tagok száma körülhatárolható, van egy bizonyos szerveződési rendszer, van a tagok között kapcsolat(tartás), (in)formálisan megválasztott vezetőik

vannak, valamint közös identitástudat is fellelhető. Ezek elsősorban kisebb, a tudományos közösségekre jellemző szervezeti formák (kutatócsoportok, kutatóintézetek, egyetemi tanszékek, intézetek, karok, doktori iskolák, szakmai szervezetek) esetén azonosíthatók egyértelműen, de a tágabb értelemben vett tudományos élet, a nemzetközi tudományos kommunikáció és annak intézményrendszere is leírható ezen ismérvek mentén. Swales (1990) műfajelméletének középpontjában is a szakmai közösség (diskurzusközösség) áll, amelynek tagjai az általuk elfogadott és használt műfaj(ok) követelményeinek megfelelően kommunikálnak egymással.

Egyéb szervezetekhez hasonlóan a tudományos közösség tagjai közötti kommunikációt is egyre tudatosabban kell megszervezni az abban résztvevők magas száma, eltérő szakmai háttere, tapasztalata és tágan értelmezett kulturális hovatartozása miatt. Ez leghatékonyabban a kommunikációmenedzsment keretei között történhet. „A kommunikációmenedzsment tudományos diszciplína, önálló, interdiszciplináris vállalkozás, amely nem korlátozható kommunikációtudományi módszerekre és ismeretekre, hanem a gazdaságtudományból, a szervezeti és szociálpszichológiából, a politikatudományból, a nyelvészetből és más tudományágakból integrálja elméleti és módszerbeli perspektíváit” (Bentele – Will, 2006, p. 154. in Borgulya, 2010, p. 102.). Mindezen elméleti és módszerbeli sokszínűség tükröződik az utóbbi évtizedekben a tudományos kommunikációval kapcsolatos kutatásokban, és főleg az eredmények értékelésében, az ajánlások megfogalmazásában.

A kommunikációmenedzsment nem újkeletű jelenség, még akkor sem, ha maga az elnevezés nemrégiben került be a szakmai köztudatba. Más kommunikációs folyamatokhoz hasonlóan a tudományos kommunikációra vonatkozóan is készültek különböző normák és szabályrendszerek, amelyek az adott tudományterület hagyományain alapuló kommunikációs módok, eljárások és elvárások részletes leírását tartalmazzák.

Az egyik legismertebb társadalomtudományi szabálygyűjtemény, az APA (American Psychological Association) első kommunikációmenedzsment-szemléletet tükröző kiadványa 1929-ben jelent meg, és ez a hat és fél oldalas füzet tekinthető a ma több száz oldalas szabálygyűjtemények előfutárának.

Az interkulturális retorika

A tudományos publikációk elemzése az interkulturális retorika segítségével történik. Az elnevezés 2004-ben került be a tudományos közéletbe (Connor, 2004), és az írásmű keletkezésének kontextusán kívül mindazokat a komplex interakciókat vizsgálja, amelyek a szöveg létrehozója és olvasója között alakulnak ki (McIntosh et al., 2017). Az új elnevezés az ugyanezen nyelvészeti irányzatra több évtizeden keresztül használt kontrasztív retorika helyébe lépett, tükrözve a vizsgált jelenségek átalakulását. „A kontrasztív retorika az idegennyelv-elsajátítás egyik ága, és azt vizsgálja, milyen problémák merülnek fel az idegen nyelven történő fogalmazás során, és ezek mennyire hozhatók összefüggésbe az anyanyelvi stratégiákkal” (Márta,

2004, p. 174.). Maga az irányzat az Egyesült Államokban jött létre az 1960-as években, és még mindig Amerika a központja, bár azóta több angolszász országban is elterjedt. Elsősorban az amerikai egyetemeken tanuló külföldi (nem angol anyanyelvű) diákok fogalmazásainak elemzésére, a hibák feltárására, és azok magyarázatára irányultak a kutatások. Az angolszász országokon kívül tevékenykedő kutatók nyomán a vizsgálatba bevont nyelvek számának bővülésével újabb eljárások és szempontok merültek fel, és épp e kutatások vezettek a nyelvészeti irányzat átnevezéséhez is. (Átfogóbb, az ok-oksági viszonyok pontosabb feltárását biztosító kutatások a kultúratudományi nyelvészet és az interkulturális nyelvészet fogalom- és eszköztárával végezhető (Borgulya, 2014)).

Az interkulturális/kontrasztív retorika a klasszikus, arisztotelészi retorika hagyományain alapul, nevezetesen azon az állásponton, hogy a retorika legfőbb feladata a *meggyőzés*. A klasszikus retorika a XVIII. században háttérbe szorult, és a szóbeliség helyett az írásbeliség kapott nagyobb szerepet. Az írásbeli kifejezőképesség fejlesztése az amerikai oktatási rendszerben kitüntetett figyelmet kap: már 1873-ban felvételi kritérium volt a Harvardon (Connor, 1996). Azóta is minden elsőéves hallgató fogalmazási készségét felméri valamennyi amerikai felsőoktatási intézményben tudományterülettől, szaktól és anyanyelvtől függetlenül, és az eredménytől függően akár felzárkóztató kurzusra is kötelezhetik a hallgatót.

Az erős írásbeli hagyományokon belül az Egyesült Államokban a kifejtő fogalmazások (esszék) jelentik az oktatás és kutatás kiindulópontját. Mind a közép-, mind a felsőfokú oktatásban erre építenek: ez utóbbiban mindehhez hozzájönnek a különböző szakterületek szaknyelvi műfajainak megfelelő stilisztikai gyakorlatok is.

Az interkulturális/kontrasztív retorikai kutatások az (amerikai) angol és más nyelvek viszonylatában történnek. Ezzel függnek össze azok a vádak is, amelyek bizonyos nyelvek és kultúrák kutatási dominanciájával kapcsolatosak (Scollon, 1997). Az amerikai kutatók elsősorban az amerikai egyetemeken tanuló külföldi hallgatók fogalmazási jellegzetességeiből indulhatnak ki, ez magyarázza a keleti nyelvekkel, az arabbal és a spanyollal kapcsolatos összehasonlító elemzések nagy számát. Más nyelvek a nemzetközi kutatók bekapcsolódásával kerültek/kerülnek be a tudományos köztudatba, bár ezek spektruma meglehetősen limitált.

A kutatások a tudományos műfajok közül leggyakrabban a tanulmányok (tudományos dolgozatok) nyelvi-szerkezeti jellemzőit elemzik, és ezek alkotják a szaknyelv kutatás egyik fő irányát. Emellett egyre növekvő figyelmet kapnak egyéb tudományos műfajok is: az absztrakt, a prezentáció, a pályázati terv, a recenzio, a tudományos levél, a tantermi, illetve konferencia-előadás jellemzői is. Mindezek árnyaltabb képet adnak a tudományos közösség mindennapjait meghatározó kommunikatív aktusok jellegéről, és felhívják a figyelmet a kulturális különbségekből adódó problémákra is.

Az egyik leggyakrabban kutatott nyelvpár az *angol – kínai*, amit egyrészt az Amerikában tanuló kínai diákok magas száma, másrészt a kínai indirekt fogalmazásmód

indokol. Ez utóbbi arra utal, hogy a kínai szerzők a témát több, egymással indirekt kapcsolatban álló nézőpontból közelítik meg. Az indirekt megközelítést azonban az egyénnel kapcsolatos felfogás hordozza leginkább (Scollon, 1991). A nyugati fogalmazásmódban a szerző véleménye, tapasztalata fontos szerepet kap, ezért ezt direkt módon fejezi ki. Ezzel szemben a konfuciánus szemlélet alapján az egyén annak megfelelően fejeződik ki, hogy a négy legfontosabb kapcsolatrendszerben (szülő – gyermek, uralkodó – alattvaló, idős – fiatal, barát – barát) milyen módon vesz részt. Épp ezért idegen a kínai szerzőktől az individualista megfogalmazás, és gondot okoz saját véleményét nyilvánítani és azt érveléssel alátámasztani. Miután egyre több kínai hallgató tanul nyugati egyetemeken, és ez a sajátos kínai énfelfogás ütközik a nyugati fogalmazási normákkal, a kínai felsőoktatási intézmények mindent megtesznek, hogy hallgatóikat megfelelően felkészítsék a külföldi tanulmányokra. Ennek köszönhetően egy átlagos kínai egyetemi hallgató az otthoni tanulmányai során több ismeretre tesz szert az angol nyelvű esszéírással kapcsolatban, mint az anyanyelvi írásművek készítésének szabályaival kapcsolatosan (Belcher, 2014).

Geopolitikai és kulturális okokból a magyar kutatók számára hasznos lehet az a tanulmány (Čmejrková, 1996), amely ugyan a *cseh* tudományos kommunikáció sajátosságaira fókuszál, de az egész kelet-közép-európai régió hasonló vizsgálatainak kulturális háttérül szolgálhat. A régió országai ugyanis az eltérő nyelvek ellenére hasonló kulturális hatásokban részesültek: hosszú időn át a német nyelv és kultúra volt a meghatározó, amit több évtizedes orosz hatás követett, majd az 1990-es évektől egyre növekvő angolszász hatás tapasztalható. A cseh tudományos stílus több német jellegzetességet is hordoz: bonyolult mondatokban fogalmaznak, és az érvelésük során több szempontból igyekeznek az adott kérdést elemezni. Ezt az eljárást az angolszász olvasó a témától történő eltérésnek értékeli. Ugyancsak nehezíti az angolszász olvasó szövegértelmezését, hogy a dolgozatban felvetett kérdéseket is csak a szöveg végén fogalmazzák meg, szemben az angolszász gyakorlattal (Levy, 1993). Mindezek a jellegzetességek erősen eltérnek az angolszász normáktól, így a cseh szerzők tanulmányai nehezen kerülnek be a nemzetközi tudományos életbe.

A magyar nyelv szempontjából leghasznosabbnak az *angol- finn* összehasonlító vizsgálatok bizonyulnak. Mivel angol-magyar viszonylatban nem születtek ilyen munkák (vagy nem jutottak el a nemzetközi közönséghez), a nyelvrokonság miatt feltételezhető, hogy az eredmények sok hasonlóságot mutatnának a tudományos közösség és a kultúra rokon vonásai miatt. Mauranen (1993) könyve mindmáig az angol- finn összevetések és tágabb értelemben a nyelvi-kulturális különbségek vizsgálatának kiindulópontja. Kutatásai alapján a finn és az (amerikai) angol retorikai különbségei négy okra vezethetők vissza (Márta, 2004):

1. *kulturális okokra*: a finn társadalom, így a finn tudományos közösség is sokkal homogénebb, mint az angolszász kultúrkör. Ez jelentősen megkönnyíti

a szerzők dolgát, mert jobban körvonalazható az a szakmai és kulturális háttértudás, amivel az olvasó rendelkezik, így kevesebb szerzői magyarázat szükséges a tanulmány szövegében.

2. *nyelvi okokra*: a finn szerzők érvelési rendszere eltér az angolszász gyakorlattól, mert a dolgozat témájának és a kutatás céljának megfogalmazása náluk nem a szöveg elején szerepel, hanem a szöveg későbbi részében térnek ki ezekre a témakörökre. Ugyanez a struktúra figyelhető meg bekezdés-, illetve mondat szinten is: míg az angol anyanyelvű szerzők a legfontosabb információt a mondat vagy a bekezdés elejére helyezik, a finn szerzők ezt a mondat, illetve a bekezdés végén említik.
3. *pszicholingvisztikai okokra*: mivel a finnek nem angol anyanyelvű szerzőkként jelennek meg a nemzetközi tudományos életben, nem biztosak abban, hogy az általuk írt szöveg valóban ugyanazt a jelentést hordozza, és az olvasó ugyanazt az információt szűri le belőle, amit átadni szándékoznak. Egy finn kutató (Ventola, 1996) megállapításai szerint épp ezért a finn szerzők attól tartanak, hogy az angol anyanyelvű olvasók nehézkesnek, nyelvi-stiláris szempontból 'iskolásnak' tartják a tanulmányukat. Ezzel szemben a német anyanyelvű szerzők sokkal magabiztosabbak angol nyelvi és retorikai jártasságukat illetően, holott az angol anyanyelvű olvasók hajlamosak a német szerzők által írt tanulmányokat egy idő után félretenni, mert a hosszú és bonyolult mondat szerkezetek miatt nehezen olvashatóknak tartják.
4. *a tudományos tevékenység kulturális háttéréből adódó okokra*: a homogénebb olvasótábor miatt a finn tudományos nyelv és stílus nem tudott olyan sokrétűséget kialakítani, mint az angol. Ez részben azzal függ össze, hogy a hazai publikáció jóval alacsonyabb presztízsű, mint a nemzetközi, ami ahhoz vezetett, hogy a finn kutatók szívesebben publikálnak angol nyelven akkor is, ha a hazai közönséggel szeretnék eredményeiket megosztani. Angol anyanyelvű szerzők esetében a hazai és a nemzetközi publikálási gyakorlat és annak megítélése nem válik szét ilyen élesen.

Mindezek alapján láthatjuk, hogy a nemzetközi tudományos életben a nem angol anyanyelvű kutatók számos olyan problémával találják magukat szemben, amelyek saját nemzeti, szakmai kultúrájuk és nyelvi eltéréseik miatt jelennek meg. Ezek felismerése és tudatos kezelése nyomán nagyobb eséllyel tudnak megfelelni a nemzetközi publikációs normáknak.

A tudományos publikálás néhány jellemzője Magyarországon

A magyar publikációk sajátosságainak vizsgálata mind hazai, mind nemzetközi téren kevés figyelmet kapott, ezért sajnos nem állnak rendelkezésünkre olyan mennyiségű és mélységű adatokra vonatkozó eredmények az

interkulturális retorika területén, mint más nyelvek/nyelv-párok esetében. Az érvelő írásmód vizsgálata elsősorban egyetemi hallgatók munkáinak elemzésével foglalkozik (Károly 2006, 2009). A már aktív kutatók esetében publikálási útmutató foglalja össze a tudomány művelésének legfontosabb tudnivalóit (vö. Csermely et al., 1999), illetve egy bizonyos műfaj (Márta, 2005), vagy egy adott tudományterület (Márta, 2007) néhány jellemzőinek bemutatásán keresztül, illetve publikációs adatbázisok adatainak elemzésével (Csomós, 2016) kaphatunk képrészleteket a magyar publikációs gyakorlathoz. Több tudományterület kommunikációs jellegzetességei a terminológia és a szaknyelvi ismérvek különféle vetületeiben jelennek meg. A magyar felsőoktatási intézményekben komoly szaknyelvi kutatómunka folyt az elmúlt évtizedekben, melynek eredményei konferenciakiadványokban, szakmai folyóiratokban elérhetők. Ezek összefoglalása a vizsgált szakterületek és a kutatások szerteágazó volta miatt meghaladja jelen tanulmány kereteit, ezért az csak a tudományos publikációs tevékenységhez szorosan kapcsolódó eredmények bemutatására szorítkozik.

Egy tudományos közösség, vagy akár egy adott kutató tevékenységét mennyiségi és minőségi jellemzők mentén írhatjuk le. A magyar tudományos kutatók aktivitását először mennyiségi (számszerű) adatok segítségével jellemezzük.

Csomós (2016) a Scopus adatbázis alapján a 2000-2014 közötti időszak magyar publikációs sajátosságait elemzi. Ebben a periódusban nagymértékben nőtt a publikációk száma: a 2000-es adatokhoz képest majdnem megduplázódott 2014-re, és 2012 volt a legtermékenyebb év az akkor született 11341 cikkel. A kedvező változás mögött a szerzők szerint a különféle ösztöndíjprogramok állnak, amelyek egyrészt elvárták a publikálást, másrészt segítették is a rangos (nemzetközi) folyóiratokban történő megjelenést. Arra vonatkozóan sajnos nincs adat, hogy az adatbázisban szereplő tanulmányok milyen arányban magyar, illetve idegen (angol) nyelvűek. Csomós kiemeli, hogy a Scopusban szereplő 134 292 publikáció nem fedi le a teljes magyar írásbeli tudományos tevékenységet, mivel bizonyos társadalomtudományi területeken a könyvek, monográfiák jelentik a legfontosabb publikációs formát, és ezeket az adatbázis nem tartalmazza. Ebből következően a társadalomtudományi területekre vonatkozó adatok nem a valós képet mutatják.

Tudományterületenkénti lebontásban az orvostudományi területeken született a legtöbb publikáció (az összes cikk 16,40%-a), amit a biokémia, genetikai és molekuláris biológia tudományok (12,77%), valamint a fizika- és csillagásztudományok követnek (10,42%). A társadalomtudományok ehhez képest valóban csekély aktivitást mutatnak (a fenti indokok figyelembevételével is): a közgazdaság-tudományok 0,40%, a gazdálkodás- és szervezéstudományok 0,33%, míg a vezetéstudományok 0,45%-os részesedést mutatnak az összes cikk arányában.

Ha az adatbázisban szereplő cikkek forrásainak földrajzi eloszlását nézzük, egyértelműen Budapest-centrikusságot figyelhetünk meg: az összes cikk 63,32%-a fővárosi intézményben íródott. Budapestet az a négy vidéki város

követi, ahol orvostudomány is folyik, mert ezeken az egyetemeken (is) az orvostudományok jelentik a publikációs húzóerőt: Szeged (11,16%), Debrecen (11,08%), illetve negyedik helyen Pécs áll (5,11%).

A szervezeti típusok között az egyetemeken állnak az élen: 2000-2014 között összesen 88921 tanulmány született a magyar felsőoktatási intézményekben (ezek 52,57%-a budapesti székhelyűben, elsősorban az orvostudományok területén). Az akadémiai kutatóintézetekben ugyanezen időszakban 23875 cikk született, szintén budapesti székhellyel (78,09%), döntően a fizika- és csillagásztudományokhoz kötődően. Dobogós helyen végzett az Akadémia 8780 cikkel, 100%-ban fővárosi kötődéssel a kémia tudományok területén. Egyéb intézményi formákban is születtek publikációk (pl. kórházak, múzeumok, alapítványok/egyesületek), de a szerzők szerint ezek többnyire egy fokozatszerzés előtt álló munkatárs publikációs tevékenységének köszönhetőek, illetve egyetemi/akadémiai kutató társaságokban születtek.

Az adatok ismeretében a szerző kijelenti, hogy a különböző forrásokból származó kutatások elsősorban a természettudományokhoz és az élettudományokhoz kötődő alapkutatásokat támogatják, ezért a publikációk száma folyamatosan nőni fog, de arányuk eltolódik a két tudományterület, főleg az élettudományok irányába.

A tudományos életben napjainkban történő változások is hatással vannak a nemzetközi tudományos kommunikációs folyamatokra, így a magyarra is. Az ezeket áttekintő egyik elemzés (Csaba et al., 2014) megerősíti azt a fenti megállapítást, mely szerint a társadalomtudományi területeken főleg a könyvek, monográfiák dominálnak a különböző tudományos műfajok között. Ez nem kizárólag magyar jelenség, hanem diszciplínás hagyományok és jellemzők miatt az egész tudományterületen ez figyelhető meg. Ezt felismerve javaslatok születtek arra vonatkozóan, hogy a humán- és társadalomtudományok területén eltérő tudományos értékelési rendszert vezessenek be azok kutatási és publikálási gyakorlatait szem előtt tartva (Academia Europaea, 2012). Ez azért is szükséges, mert világszerte az a tendencia, hogy a tudományos teljesítmény értékelésében a könyvek, monográfiák helyett a folyóiratokban megjelenő cikkek, konferenciakötetben kiadott munkák kapnak nagyobb szerepet (Csaba et al., 2014). A szerzők ezt annak tulajdonítják, hogy a technológiai fejlődésnek köszönhetően új kutatási módszerek jelentek meg, felgyorsult az eredmények közzététele, élesebbé vált a verseny a kutatóhelyek és a kutatók között, és az internetes elérhetőség iránti igény is az elektronikus formában és felületeken megjelenő publikációkat preferálja. Ezek a tendenciák hátrányosan érinthetik a hagyományos monográfiákat előtérbe helyező tudományterületek kutatási és publikálási gyakorlatát és eredményeik értékelését.

A magyar publikálási gyakorlat minőségi leírására jelenleg kevés adat áll rendelkezésre, ezek főleg a tudományos írásművek formai-tartalmi elemeinek elemzéséből születtek. Mivel a kutatások nem a teljes tudományos spektrumot tekintették át, a megállapítások sem általánosíthatóak, legfeljebb egy adott tudományterület bizonyos műfajának jellemzőire szorítkoznak. E hiányosságok elle-

nére azonban megfelelő alapot nyújtanak további, szélesebb körben folyó kutatások indításához.

A nemzetközi interkulturális retorikai kutatásokban a tudományos műfajok közül a tanulmány a leggyakrabban elemzett tudományos műfaj. A legtöbb tudományterület és nyelvpár viszonylatában ennek alapján születtek az érvelési módokra vonatkozó eredmények. Swales (1990) alkotta meg az úgynevezett CARS-modellt (Creating a Research Space), amely szerint a tudományos érvelés az általánostól halad a konkrét (a szerző saját kutatási területe) felé, majd a konkrét eredményeket ismét általánosabb kontextusba helyezi a szerző. Az elemzések arra terjednek ki, hogy az egyes tudományágak között milyen eltérés figyelhető meg ezen érvelés módja, eszköztudomány, nyelvi megformáltsága mentén, és azok mennyiben köthetők a szerző (anya)nyelvi-kulturális háttéréhez.

Kevés figyelmet kap a kutatók részéről az absztrakt műfaja, holott ez a tanulmány sűrített változata, és fontos retorikai szerepe van, mivel többnyire ennek alapján dönti el az olvasó, hogy érdemes-e elolvasnia az egész tanulmányt, illetve a konferenciaabsztraktok a szerző előtt nyitják meg (vagy épp zárják el) a tudományos közéleti szereplés lehetőségét. Egy kutatás során (Márta, 2005) humántudományi területen tevékenykedő magyar szerzők 300 magyar nyelvű és 60 angol nyelvű absztraktját részletesen elemezték annak megállapítására, hogy szerkezeti tagoltságuk mennyiben felel meg a nemzetközi szakirodalom alapján elvártaknak. Ezenkívül a vizsgálat kiterjedt annak feltérképezésére is, hogy a szerző milyen módon van jelen az általa készített írásműben (egyes szám első személyű, illetve általános alany/passzív szerkezet formájában), és a szerzői jelenlét megfogalmazása mennyiben tér el a kontrollcsoportnak számító, ugyanennyi absztraktot tartalmazó amerikai korpuszban tapasztaltaktól. Végül a jártasságot hordozó elemek (hivatkozások, szó szerinti idézés, rövidítések) használatát és az explicit értékelést hordozó nyelvi elemek előfordulását is elemezték.

A kutatás eredmények alapján elmondható, hogy a szerkezeti tagoltságból fakadó hiányosságok épp azokat a területeket érintették (az előadás/kutatás céljának meghatározását és a következtetések levonását), amelyek az előadást kontextusba helyezik. Az amerikai korpuszban ugyanilyen hiányosságot mutató absztraktokat nem is fogadták el a konferencia szervezői.

A szerkezeti tagoltsággal kapcsolatos hiányosságok sajátos formája is megfigyelhető a vizsgált magyar korpuszban. A műfaji és szerkezeti elvárások alapján ugyanis a szöveg elején kerül sor a kutatás elméleti és gyakorlati háttérének bemutatására és a kutatási terület azonosítására, ami leggyakrabban az első mondatban történik. Éppen emiatt is meglepő, hogy néhány szerző az első mondatban a elvárásoktól eltérően

- bemutatkozik : „X.Y. vagyok, négy éve tanársegédként dolgozom ai főiskolán.”,
- visszaül korábbi előadására: “Tavaly azt próbáltam bemutatni, hogy [...]. Mostani cikkemben azt vizsgálom, [...]”, illetve

– a szerkesztőhöz szóló üzenetet fogalmaz meg: “Megjegyzés: választott/javasolt szekció:3. (esetleg 9.) (Márta, 2005, p. 67.).

Ezek a megoldások nemcsak az elvárásoktól térnek el, hanem a szöveg kohézióját is megbontják. Egy adott szöveg vagy bekezdés első mondata az úgynevezett tételmondat, ami a szövegrész legfontosabb gondolatát tartalmazza. Amennyiben ez nem kapcsolódik a szöveg többi részéhez, akkor megbontja annak egységét, megváltoztathatja a jelentést és az elérni kívánt hatást.

A magyar szerzők többnyire a személytelenebb megfogalmazást részesítik előnyben (pl. egyáltalán nem utalnak a szerzőre, többes szám első személyű alakot használnak egy szerző esetén is, illetve egyes szám harmadik személyű alakot alkalmaznak („a szerző bemutatja...”). Ugyanakkor a humán- és társadalomtudományok terén változás figyelhető meg ezen a téren, mert egyre inkább elfogadott az egyes szám első személyű megfogalmazás a szerzői kijelentésekkel kapcsolatban. (Ez azonban pl. a kínai szerzők esetében erős kulturális gátlás alá esik.) A jártasságot kifejező elemek (hivatkozás, szó szerinti idézés, rövidítések használata) a terjedelmi korlátok miatt a nemzetközi szakirodalom szerint is ritkán szerepelnek ebben a műfajban. Meglepő módon viszont a magyar szerzők nem élnek a kutatással/előadással kapcsolatos explicit értékelés lehetőségével. A nemzetközi kutatások szerint épp az explicit értékelés a legfontosabb promóciós elem, mert ennek segítségével tudja a szerző reklámozni és 'eladni' saját magát és a termékét. Ehhez járul még az a hiányosság is, hogy a szerkezeti elemek közül is épp azok hiányoznak, amelyek ugyanezt a célt szolgálnák.

Összegzés

A tanulmány a tudományos kommunikáció néhány interkulturális jellemzőjének és a nemzetközi tudományos életben tevékenykedők nemzeti, szervezeti és tudományterületi kultúrájából eredő eltérések jellegzetességeit tárta fel. Mivel a tudományos tevékenység az elmúlt évtizedekben nemzetközi szinten exponenciálisan növekedett, az egyre több nemzeti és anyanyelvi kultúrát képviselő kutatók jelentősen átformálták a korábban erős angolszász dominanciát mutató akadémiai színteret. A kutatók számának növekedése már korábban is szükségessé tette a tudományos normák bevezetését és folyamatos átdolgozását. Az utóbbi évtizedekben történt változások hatására az angolt második vagy idegen nyelvként beszélők aránya meghaladja az azt anyanyelvként használókét, ami a tudományos életben is új kihívásokat jelent. A legnívósabb folyóiratok és egyetemek továbbra is az angolszász kultúrkörhöz kapcsolódnak, és az angolszász kultúra normáinak követését várják el az attól esetleg gyökeresen eltérő kultúrákban szocializálódott nemzetközi kutatói rétegtől. A nemzetközi kutatók azonosították először mindazokat az interkulturális jellemzőket, melyek bizonyos nyelvpárok vonatkozásában megnehezítik az adott anyanyelvűek angol nyelvű tudományos kommunikációjának és ezen keresztül nemzetközi akadémiai szereplésének sikerét.

Napjainkra az interkulturális akadémiai készségek ismerete nélkülözhetetlen a sikeres tudományos részvételhez, amely egyaránt magában foglalja a nyelvi, akadémiai, tudományterületi és műfaji jártasságot.

A nyelvi jártasság egyszerre jelenti az anyanyelvi és idegennyelvi készségek ismeretét. Napjainkban az angol a nemzetközi tudományos kommunikációban központi szerepet tölt be, amit a lingua franca mellett a lingua academica terminus is hangsúlyoz (Kiss, 2009). Az angol nyelv kétségtelen elterjedése mellett azonban az anyanyelv szerepének és megőrzésének is fel kell értékelődnie. Kiss (2009) szerint kétnyelvű kutatókra van szükség, akik a nemzetközi tudományos kommunikáció során az angolt használják, saját anyanyelvi közegükben pedig az anyanyelvüket. Mindez előtérbe helyezi a szaknyelvi ismeretek fontosságát angolul és az anyanyelven is. A terminológiai ismeretek megléte, a tudatos nyelvművelés és nyelvhasználat elengedhetetlen a tudományos élet résztvevői számára, és ezt az oktatásban is megfelelően biztosítani és fejleszteni kell.

Mivel a magyar kutatók nemzetközi szereplését elősegítő interkulturális retorikai kutatások a magyar akadémiai kultúrát nem vizsgálták kellő alaposággal, ilyen jellegű kutatásokra van szükség a jövőben. Ezek elősegítenék egy olyan normarendszer kidolgozását, amely egyrészt a magyar tudományos kommunikációt is egyéssé tenné az egyes tudományterületek vonatkozásában, másrészt tudatosítaná a magyar és a nemzetközi akadémiai kommunikáció eltéréseiből fakadó problémákat, és egyben megoldási javaslatokat is megfogalmazna azok áthidalására.

Ehhez kapcsolódóan ezeket az ismereteket és készségeket a magyar felsőoktatásban is a tananyag részévé kell tenni, mert a nemzetköziesítés kétirányú elvárást fogalmaz meg ezzel kapcsolatban: egyrészt a magyar kutatói utánpótlást kell felkészíteni a hazai és nemzetközi tudományos szereplésre, másrészt a magyar egyetemeken tanuló külföldi diákokat kell ezen normák használatába bevezetni. A tudományos normák ismerete tágítja a hallgatók szakmai, nyelvi és kulturális ismereteit, és rugalmasabb, magabiztosabb akadémiai részvételt biztosít.

Felhasznált irodalom

- Academia Europaea* (2012): *Academia Europaea Position Paper on the Situation of the Humanities and Social Sciences in Europe*. January 2012.
- Belcher, D.* (2014): What we need and don't need intercultural rhetoric for: A retrospective and prospective look at an evolving research area. *Journal of Second Language Writing*, 25, pp. 59–67.
- Bentele, G. – Will, M.* (2006): *Public Relations als Kommunikationsmanagement*. In: Schmid, B. F. – Lycek, B. (h.): *Unternehmenskommunikation*. Wiesbaden: Gabler, pp. 151–183.
- Borgulya Á. – Somogyvári M.* (2009): *Kommunikáció az üzleti világban*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Borgulya Á.* (2010): *Kommunikációmenedzsment a vállalati értékteremtésben*. Budapest: Akadémiai Kiadó

- Borgulya Á.* (2014): Kulturális távolságok. Budapest: Typotex Kiadó
- Čmejrková, S.* (1996): Academic Writing in Czech and English. In: Ventola, E. – Mauranen, A. (eds.): Academic Writing. Intercultural and Textual Issues. Amsterdam: John Benjamins, pp. 137–152.
- Connor, U.* (1996): Contrastive Rhetoric. Cross-cultural aspects of second-language writing. Cambridge: Cambridge University Press
- Connor, U.* (2004): Intercultural rhetoric research: Beyond texts. *Journal of English for Academic Purposes*, 3, pp. 291–304.
- Crystal, D.* (1997): English as a global language. Cambridge: Cambridge University Press
- Csaba L. – Szentés T. – Zalai E.* (2014): Tudományos-e a tudánymérés? Megjegyzések a tudánymetria, az impaktfaktor és az MTMT használatához. *Magyar Tudomány* (4), pp. 442–466.
- Csermely P. – Gergely P. – Koltay T. – Tóth J.* (1999): Kutatás és közlés a természettudományokban. Budapest: Osiris Kiadó
- Csomós Gy.* (2016): A magyarországi tudományos publikálás néhány sajátossága. *Magyar Tudomány* (2), pp. 226–235.
- Károly, K.* (2006): The rhetorical move structure of English academic discourse. A comparative analysis of expert and EFL student writing. In: Heltai, P. (ed.): A XVI. Országos MANYE Kongresszus előadásainak gyűjteményes kiadása. Gödöllő: Szent István Egyetem, GTK. oldalszám nélkül.
- Károly, K.* (2009): Author identity in English academic discourse: A comparison of expert and Hungarian EFL student writing. *Acta Linguistica Hungarica*, 56 (1), pp. 1–23.
- Kiss, J.* (2009): A tudományos nyelvek, az anyanyelv és az értelmiségi elit. *Magyar Tudomány* (1), pp. 67–74.
- Levy, A.* (1993): Sny se mi zdají v čestini [I dream in Czech]. *The Prague Post*, 28.8.1993. oldalszám nélkül
- Marx, Gy.* (1999): Tudomány kettős kötésben. In: A magyar nyelv az informatika korában. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, pp. 29–32.
- Mauranen, A.* (1993): Cultural Differences in Academic Rhetoric. A Textlinguistic Study. Frankfurt am Main: Peter Lang
- Márta A.* (2004): Kontrasztív retorika a felsőfokú idegen nyelv-oktatásban. In: Borgulya, I-né (szerk.): Kultúráközi, szakmai és szervezeti kommunikáció. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, pp. 174–202.
- Márta A.* (2005): Előadás-kivonatok a fordítóképzésben: mit, miért és hogyan. In: Muráth J. – Hubainé Oláh Á. (szerk.): A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, pp. 61–74.
- Márta A.* (2007): A tudományos nyelvhasználat néhány interkulturális jellemzője közgazdasági szövegekben. *Translatologia Pannonica*, 1(1), pp. 109–116.
- McIntosh, K. – Connor, U. – Gokpinar-Shelton, E.* (2017): What intercultural rhetoric can bring to EAP/ESP writing studies in English as a lingua franca world. *Journal of English for Academic Purposes*, 29, pp. 12–20.
- Michelberger, P.* (1999): Nemzeti nyelv a tudományban: múlt – jelen – jövő? In: A magyar nyelv az informatika korában. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, pp. 19–27.
- Scollon, R.* (1991): Eight Legs and One Elbow. Stance and Structure in Chinese English Compositions. Paper presented at International reading Association, Second North American Conference on Adult and Adolescent Literacy, Banff, March 21.
- Scollon, R.* (1997): Contrastive Rhetoric, Contrastive Poetics, or Perhaps Something Else? In: *TESOL Quarterly*, Vol. 31., No. 2., pp. 352–358.
- Swales, J.* (1990): Genre Analysis. English in Academic and Research Settings. New York: Cambridge University Press
- Ventola, E.* (1996): Packing and Unpacking of Information in Academic Texts. In: Ventola, E. – Mauranen, A. (eds.): Academic Writing: Intercultural and Textual Issues. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 153–194.
- Warschauer, M.* (2000): The Changing Global Economy and the Future of English Teaching. *TESOL Quarterly* 34(3), pp. 511–535.